

РОЗДІЛ 4. МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.11-112

*СВІТЛАНА ГУРБАНСЬКА, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “СЛОВО”, “ВІЛЬНЕ ВИСЛОВЛЮВАННЯ” ТА “СТІЙКЕ ВИСЛОВЛЮВАННЯ” У ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ПОЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗНАКІВ

У статті розглянуто проблему виділення та визначення стійких висловлювань як фразеологічних мовних знаків; окреслено основні онтологічні риси слів, вільних висловлювань та стійких висловлювань.

Ключові слова: слово, вільне висловлювання, стійке висловлювання, онтологічні риси стійких висловлювань.

В статье рассматривается проблема выделения и определения устойчивых выражений как фразеологических языковых знаков; определяются главные онтологические особенности слов, свободных выражений и устойчивых выражений.

Ключевые слова: слово, свободное выражение, устойчивое выражение, онтологические особенности устойчивых выражений.

In this article problem of determining and defining of set expressions as phraseological language signs is studied; the main ontological peculiarities of words, free expressions and set expressions are determined.

Key words: word, free expression, set expression, ontological peculiarities of set expressions.

Проблема виділення та визначення стійких висловлювань (далі СВ) як фразеологічних знаків – одна з найскладніших у лінгвістиці [23, 9-11], “незважаючи на те, що маємо сформовані традиції та досвід фразеологічних досліджень, значні досягнення як у загальній теорії, так і у вивченні фразеології окремих мов” [11, 5]. Позиції дослідників [1; 10; 21] щодо головних питань фразеології з виокремлення суті об’єкта фразеології, визначення СВ, окреслення об’єму фразеології різняться, оскільки ця проблема залишається й дотепер остаточно не розв’язаною, що пояснюється [10] складністю самого об’єкта дослідження. Об’єкт фразеології, на думку А.Г. Назаряна [25, 21], характеризується суперечністю, що пов’язана з неоднорідністю фразеологічного складу. При цьому вчений зазначає, що “фразеологія будь-якої мови складається зі стійких сполук різноманітних структурних, семантичних та функціональних типів, наділених певними особливостями... Урахування цих особливостей є надзвичайно важливим для будь-яких досліджень – як синхронічних, так і діахронічних” [25, 21].

Визначаючи специфіку СВ як фразеологічних знаків, слід відокремлювати їх від інших знаків мови: слів і вільних висловлювань [10; 21; 23; 26]. У процесі спілкування людина послуговується поряд з вільними сполуками слів багатьма зворотами та словосполученнями, компоненти яких є фіксованими, а відношення між ними – закріпленими [10, 57]. Вільні мовні одиниці (словосполучення і речення) В.Л. Архангельський протиставляє невільним, розуміючи під ними “регулярні словосполучення і речення, що організуються за діючими в мові моделями, граматичний каркас яких чітко відтворюється в мовленні, але вільно заповнюється лексичним матеріалом, який взаємозамінюється за вибором мовця” [6, 57]. Порівняно з вільними мовними одиницями, вказують науковці [4; 5], стійкі сполуки слів мають постійний лексичний склад і є результатом перетворення вільних висловлювань внаслідок кількарядового вживання останніх у мовленні і закріплення

у мові як еквівалентів слів у своєму переносному значенні.

Мета дослідження – виявлення співвідношення понять “слово”, “вільне висловлювання” та “стійке висловлювання” у термінологічному полі фразеологічних знаків.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

уточнити поняттєве та термінологічне поле СВ;

окреслити основні онтологічні риси СВ як фразеологічних знаків, порівняно з характеристиками слова та вільного висловлювання;

обґрунтувати належність СВ до фразеологічного фонду мови.

Сучасні лінгвістичні дослідження зорієнтовані на вивчення тісного зв'язку мови і мислення [1; 13; 16], мови і мовлення [22], мови і пізнання [16; 22], мови і суспільства [11; 13], мови і культури [13; 26], мови і народного менталітету [8; 10], мови і народної творчості [19; 26]. Усі поняття, що є в мові, вказує М.І. Личук, були або є наявними у мисленні і закріплюються у мові знаками, які розрізняються формою, властивостями та ознаками [22, 11]. Мовні знаки є вторинними матеріальними об'єктами особливого роду, звуко-слухова чи графіко-оптична оболонка яких тісно пов'язана з певним ідеальним змістом [3, 25]. Їхнє значення як “вербалізовані форми суспільної свідомості” [2, 7], відображає предмети та явища навколишнього світу через об'єктивні зв'язки та взаємодії.

СВ слід відмежувати не лише від вільних синтаксичних комбінацій слів, але й від слів. Саме тому поняття стійкості фразеологічних знаків полягає в обмеженні у виборі складових (змінних) СВ на лексичному, семантичному, морфологічному і синтаксичному рівні [6, 181-182]. В.Л. Архангельський встановлює 3 типи внутрішньої залежності між складовими СВ: 1) взаємна детермінація, 2) детермінація та 3) детермінація при індетермінації [6, 182-191].

СВ, згідно з концепцією О.М. Бабкіна [8, 9-10], за значеннєвим і функціонально-граматичним аспектами є наближеними до слів, проте не тотожними їм. Це пояснюється тим, що у сталих виразах смисл окремо взятих слів так чи інакше нейтралізується майже до зникнення. Натомість, семантика фразеологічних зворотів як цілого, навпаки, розвиває додаткове, інколи й зовсім нове значення, порівняно з тими значеннями, які є в словах, що входять у дане сполучення.

Фразеологічний знак і слово, на думку Л.Г. Авксентьєва [1, 23-24], не тотожні один одному. СВ є самостійною мовною одиницею, що характеризується відмінними, порівняно зі словом, диференційними ознаками: фразеологічним значенням, компонентним складом, граматичними категоріями.

До відмінних ознак між СВ і словом О.В. Кунін [21] відносить можливість зміни порядку компонентів, стилістичну маркованість, акцентологічні особливості, варіантність компонентів тощо.

При порівнянні СВ зі словом, особливу увагу звертаємо на твердження [21] про те, що слово є цільнооформленою одиницею мови, а СВ – нарізнооформленою, яка, за спостереженнями дослідників [10; 26], включає щонайменше два слова-компоненти, що, за М.М. Шанським [28], мають бути повнозначними (наголошеними). СВ як мовні знаки перебувають на межі номінативних одиниць (слів) та комунікативних (речень) [8] і, позначаючи типову ситуацію, водночас виступають мовними знаками поряд зі словами та словосполученнями [20, 5].

Зважаючи на термінологічну дублетність (ідіома, ідіоматичний вислів, стійке словосполучення, фразеологічне словосполучення, фразеологічний зворот, неподільне словосполучення тощо) найзручнішим найменуванням на позначення мовної одиниці, яка є першоелементом фразеології, є терміни фразеологічна одиниця або фразеологізм. При визначенні семантико-структурних та синтаксично-структурних критеріїв на позначення одиниці фразеології науковці вживають такі дефініції: фразеологізм [10; 11; 19; 21; 22], фразеологічна одиниця [10; 23; 25], фразема [17], стійка сполука [25], стійка сполука слів [10; 24], стійке сполучення [24], сталий вираз [1], відтворюваний надслівний стійкий комплекс [27], стійка фраза [20] тощо. Їхня різноманітність, на думку К.І. Мізіна, зумовлена такими критеріями фразеологічності як еквівалентність СВ, типом постійного контексту та функціонально-семантичною комплікативністю [23, с. 9]. Ці термінопозначення хоча й тлумачаться дещо по-різному, та все ж ґрунтуються на таких спільних характеристиках, як стійкість, відтворюваність та образність. Виходячи із завдань дослідження, за ключовий робочий термін обрано стійке висловлювання, оскільки, порівняно з поняттями фраземи, фразеологічної одиниці, фразеологічного виразу тощо, він більш точно позначає той усталений асоціативно-образний словесний комплекс зі словниковим загальноприйнятим значенням, який все ж таки має здатність змінювати свою семантичну структуру в контекстному вживанні.

Три специфічні властивості фразеологічних знаків – стійкість, неподільність і цілісність

значення – виділяє М.І. Личук [22, 12]. Саме вони, на думку дослідниці, допомагають відокремити СВ від вільних сполучень слів. Стійкі сполуки слів відрізняються від вільних тим, що вони не створюються в процесі спілкування, а виводяться з пам'яті як цілком готові до вжитку формули з незмінною, як правило, структурою та семантикою [10; 26]. Ці будівельні одиниці мови, як зазначає І.В. Арнольд, вживаються в одному й тому ж складі, не конструюються у мовленні, а вводяться до нього в готовому вигляді так само, як і слова [5, 166-169]; Ш. Баллі пише, що "...якщо в якому-небудь словосполученні кожна графічна одиниця втрачає частково або повністю своє значення, і тільки сполука в цілому зберігає чіткий смисл, то можна стверджувати, що ми маємо справу з фразеологічним виразом" [9, 87]. Семантичний зв'язок між елементами цих одиниць, за словами І.В. Арнольд, стає настільки тісним, що значення їхне змінюється, стає фразеологічно зв'язаним [5, 166-169]. Так, наслідком тісного семантичного зв'язку між елементами СВ є втрата ними свого першопочаткового лексичного значення, що веде до набуття єдиного значення всього СВ, тобто такого, що перестає бути зв'язаним з лексичним значенням кожного окремого компонента.

Саме "зв'язаність", на думку Д.М. Шмельова [29, 259-273], сприяє об'єднанню СВ і є тим фактором, завдяки якому вони протистоять вільним словосполученням. Автор виділяє 3 типи "зв'язаності" фразеологізмів: 1) *парадигматичну зв'язаність*, суть якої полягає в тому, що такі звороти будуються на основі лексичної парадигматики певної мови; 2) *синтагматичну зв'язаність*, що базується на детермінованому зв'язку між компонентами фразеологічних одиниць (один із компонентів звороту є неможливим поза певним лексичним оточенням); 3) *дериваційну зв'язаність* – тобто часткову мотивованість (деяку залежність значення від іншого значення).

Слушним видається твердження О.В. Куніна [21, 46-95] про те, що для СВ характерною є не взагалі стійкість, а стійкість на фразеологічному рівні, закономірні залежності словесних компонентів і структурно-семантична немодельованість. Розглядаючи стійкість фразеологічних знаків як комплексне поняття, як властиву їм інваріантність, під *фразеологічною стійкістю* вчений розуміє об'єм інваріантності, властивий різним аспектам, що зумовлює відтворюваність цих одиниць у готовому вигляді. Чотири критерії фразеологічної стійкості є наслідком відмежування СВ від змінних нефразеологічних сполук: 1) *стійкість використання* є показником того, що сталий вираз є одиницею мови, суспільним надбанням певного мовного колективу, а не індивідуальним зворотом, що вживається автором (використання фразеологізму не має ознак цитування і завжди пов'язане з фразеологічною абстракцією); 2) *семантична ускладненість* виявляється неоднаково у фразеологізмах різних класів (до типів семантичної ускладненості належать повне чи часткове переосмислення значення, необразні перетворення значення, наявність архаїчних елементів у складі фразеологізмів тощо); 3) *нарізнооформленість* – це особливість побудови синтаксичної єдності, яка полягає в тому, що одиниці, які входять до її складу є граматично оформленими компонентами; 4) *неможливість утворення за певною структурно-семантичною моделлю змінного сполучення слів* є одним із найважливіших показників стійкості фразеологізмів, для яких невластивим є утворення за певною моделлю як змінних словосполучень, так і змінних речень.

Серед основних ознак фразеологізмів В.П. Жуков виділяє *стійкість, цілісність* (або, принаймні, *аналітичність*) значення, *компонентний склад*, а, отже, і *нарізнооформлену побудову*. Вважаючи стійкість сполук слів, що утворюють фразеологізм (тобто відтворюваність у готовому вигляді), суттєвою ознакою, учений розглядає фразеологізми як стійкі нарізнооформлені одиниці мови, які складаються із компонентів, що мають цілісне (або, принаймні, загальноаналітичне) значення і в комунікативному відношенні не дорівнюють завершеному реченню [19].

Ще одне надскладне і дискусійне питання стосується проблеми включення до фразеологічного фонду стійких словосполучень з граматичною структурою речення [10; 23]. У різних наукових працях [12; 15; 20; 21; 26] подаються досить різні погляди з цієї проблеми, утім ставиться спільне завдання з розгляду наявності чи відсутності у таких одиницях властивостей фразеологізмів.

Стійкі словосполучення з граматичною структурою речення на зразок прислів'їв, приказок, афоризмів, клішованих виразів, крилатих фраз тощо прихильниками вузького розуміння об'єму фразеології [4; 8; 10] вважаються одиницями мовлення, а не мови і виносяться за межі фразеологічного фонду, оскільки такі одиниці, на їхню думку, виконують у мовленні комунікативну функцію, а номінативна функція їм не властива. Прислів'я та приказки Н.М. Амосова [4] визначає як стійкі звороти з ціліснопредикативною структурою, розглядаючи їх як автономні самовичерпні за структурою та змістом речення, як притчі-мініатюри, що виконують функцію комунікації, а не номінації, і, відповідно, не включає їх до складу фразеології.

На думку прихильників широкого розуміння об'єму фразеології [6; 10; 12; 15; 20; 21; 23;

25; 28], одиниці з граматичною структурою речення слід розглядати як особливі СВ комунікативного типу і відносити до складу фразеології. Ці одиниці характеризуються високим ступенем комунікативності, що пояснюється наявністю в їхній семантиці експліцитно-невисловлених оцінок та ставлення мовця, які беруть участь у формуванні змісту висловлювання.

Тенденція до розширення меж фразеології та її перетворення в науку про стійкі сполуки, на думку А.Г. Назаряна [25, 40], “продиктована бажанням охопити в єдиній науці всю сукупність стійких сполук, які наявні в мові та які є одиницями мови”. До фразеологічної системи Л.Г. Верба [12, 102] відносить і паремії (прислів'я та приказки), для яких характерною є непряма номінація та відтворюваність. Ці мовні утворення перебувають на периферії фразеології і відносяться до того ж типу, як і фразеологічні єдності (*two heads are better than one* (одна голова добре, а дві краще); *better late than never* (краще пізно, ніж ніколи)). До меж фразеології О.І. Єфімов [18, 279-280] також вводить прислів'я, приказки, ідіоми, стійкі формули та звороти науково-термінологічного характеру, афоризми письменників, канцелярські штампи тощо, зазначаючи, що вони мають своєрідну національно забарвлену специфіку. Усі стійкі та змінно-стійкі сполуки слів, пише С.Г. Гаврин [15], входять до фразеологічного складу мови за умови їхньої відповідності критеріям функціонально-семантичної комплікативності. Стійкі і відтворювані сполучення слів, які є співвідносними за своєю синтаксичною структурою з предикативними словосполученнями і реченнями (прислів'я, приказки, крилаті слова, афоризми), як твердить Л.Г. Скрипник [26], мають усі ознаки фразеологізмів – нарізнооформленість, стійкість структури і лексичний склад, що базуються на їхній семантичній цілісності. СВ, на думку Я.А. Барана, “незалежно від їхньої структурно-граматичної будови... є гомогенними одиницями, однорідними знаками, яким притаманні основні онтологічні риси знака” [10, 94]. Самі ж стійкі вирази з граматичною структурою речення “є знаками мови, які мають своє значення і свою функцію в мові. Їм притаманна здатність, як і всім іншим лексичним одиницям, передавати інформацію про явища позамовної дійсності” [10, 228].

Такі полярні точки зору вчених пояснюємо надзвичайною складністю об'єкта дослідження та існуванням у мові численних перехідних одиниць, що перебувають на периферії класичних СВ і вільних сполучень слів. За вихідні принципи визначення параметру фразеологічності слід назвати такі характеристики: відтворюваність [1; 13; 15; 21; 22; 26; 28]; стійкість [19; 22; 28] (постійний лексичний склад [4; 14; 28]; постійне лексичне значення [14; 28]; семантична монолітність [14]; лексична неподільність [14; 22]; цілісність фразеологічного значення [22; 26]; семантична цілісність [14]; замкненість (непроникність) структури [28]); “надслівність” [1; 26; 28] (граматична організація за моделлю словосполучення чи речення [13; 15] (обов'язкова наявність не менше двох слів-компонентів (повнозначних (наголошених) слів)) [15; 26; 28]); немодельованість за схемою змінної сполуки слів [21]; експресивне забарвлення [22]); ідіоматичність [13]; нарізнооформленість [15; 21; 26]; функціонально-семантична комплікативність [21]; повністю чи частково перекладене значення [5; 20]; цілісна синтаксична функція [13]; еквівалентність реченню [20]; метафоричність [8; 19; 22]; цілісність номінації [7]; лексичний характер номінативності [13].

Як бачимо, визначення диференційних ознак СВ дає підстави встановити обсяг предмета фразеології, а також розглядати фразеологічні знаки як окремі самостійні одиниці мови, які мають як спільне, так і відмінне із словами та вільними висловлюваннями.

Отже, фразеологічна система кожної мови складається з семантичного та структурного різноманіття одиниць, що сприймаються як стійкі сполуки слів. Враховуючи думки вчених з проблеми визначення СВ як фразеологічних мовних знаків і виділення їхніх головних ознак та, погоджуючись із позицією Я.А. Барана [10, 57], який до складу фразеології зараховує усі стійкі звороти як на зразок словосполучення, так і на зразок речення, що є знаками мови, а не мовлення, і яким притаманні онтологічні характеристики мовних знаків (функція репрезентації, двостороння природа, здатність узагальнено відображати, номінативна функція, комунікативність, соціальна властивість, кумулятивна властивість, принцип знакотворення, системність, закінченість/незакінченість процесу, співвіднесеність з актом мовлення, категоріальне значення та функція у мовленні, виходимо з широкого розуміння фразеології, вважаючи її об'єктом і стійкі сполуки слів (як фразеологічні знаки) на зразок словосполучення, і стійкі сполуки слів (як фразеологічні знаки певної комунікативної ситуації) на зразок речення. Також визначаємо спільні та відмінні ознаки слів, вільних висловлювань та СВ. Спільним є те, що СВ, як і слова, не конструюються в процесі мовлення, на відміну від вільних висловлювань, натомість відтворюються як готові значеннєві одиниці; СВ, як і слова, здебільшого відзначаються стійкістю складу й структури; маючи лексичне значення і вільно реалізуючи граматичні категорії, більшість СВ зближуються з лексемами функціонально – СВ знаходяться у синонімічних взаєминах зі словами, зокрема виконують синтаксичні функції відповідних частин мови. Серед відмінних ознак виділяємо такі як нарізнооформленість

СВ та цільнооформленість слів, зважаючи на те, що компонентами СВ є цілі слова, які наділені властивими їм формами словозміни та які здатні функціонувати і поза фразеологічними зворотами, на протиположність цьому – складовими частинами слів є морфеми, які не є самостійними одиницями мови, оскільки їхнє існування поза оболонкою слів є неможливим; переважна більшість СВ, що функціонально співвідносні зі словами, містять більшу конкретність значення, пов'язаного з різними образними характеристиками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навч. посіб. для філол. фак. ун-тів / Леонід Григорович Авксентьев. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – Х. : Вища шк., 1988. – 134 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Семантическая и смысловая структуры языковых единиц / Н. Ф. Алефиренко // Семасиологические аспекты значения. – Волгоград : Перемена, 1997. – С. 3–8.
3. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
4. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Наталья Николаевна Амосова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 208 с.
5. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка : учеб. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Ирина Владимировна Арнольд. – 3-е изд., перераб. и дополн. – М. : Высшая шк., 1986. – 295 с.
6. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии / Владимир Леонидович Архангельский. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1964. – 315 с.
7. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / Ольга Сергеевна Ахманова. – М. : Учпедгиз, 1957. – 295 с.
8. Бабкин А. М. Русская фразеология, ее развитие и источники / Александр Михайлович Бабкин. – Л. : Наука, 1970. – 263 с.
9. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фр. К. А. Долинина]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
10. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 / Баран Ярослав Андрійович. – Івано-Франківськ, 1998. – 391 с.
11. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 156 с.
12. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посіб. [для перекл. відд. вузів] / Лідія Георгіївна Верба. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 160 с.
13. Верещагин Е. М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и дополн. – М. : Русский язык, 1990. – 246 с.
14. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография : Избранные труды / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
15. Гаврин С. Г. Фразеология современного русского языка (в аспекте теории отражения) : учеб. пособ. по спецкурсу для филологов / Сергей Георгиевич Гаврин. – Пермь : Изд-во Перм. гос. пед. ин-та, 1974. – 269 с.
16. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт ; [пер. с нем. М. И. Левина и др.]. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с.
17. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення / Мар'ян Демський. – Львів : Просвіта, 1994. – 62 с.
18. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи / Александр Иванович Ефимов. – 2-е изд., дополн. и перераб. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 519 с.
19. Жуков В. П. Русская фразеология : учеб. пособ. для студ. филол. спец. / В. П. Жуков, А. П. Жуков. – 2-е изд., испр. и дополн. – М. : Высшая шк., 2006. – 408 с.
20. Козырева Л. Ф. Устойчивые фразы и контекст / Людмила Филипповна Козырева. – Ростов-н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – 120 с.
21. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учеб. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Александр Владимирович Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Высшая шк. ; Дубна : Изд. центр "Феникс", 1996. – 381 с.
22. Личук М. І. Ступені фразеологізації речень: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Личук Марія Іванівна. – Чернівці, 2001. – 171 с.
23. Мізін К. І. Компаративна фразеологія / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2007. – 167 с.
24. Мокиенко В. М. Славянская фразеология : учеб. пособ. для вуз. по спец. "Рус. яз. и лит." / Валерий Михайлович Мокиенко. – 2-е изд., испр. и дополн. – М. : Высшая шк., 1989. – 287 с.
25. Назарян А. Г. История развития французской фразеологии : учеб. пособ. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Армант Грантович Назарян. – М. : Высшая шк., 1981. – 189 с.
26. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Лариса Григорівна Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 280 с.
27. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: дис. ... кандидата

- філол. наук : 10.02.01 / Ужченко Дмитро Вікторович. – Луганськ, 2000. – 248 с.
28. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка : учеб. пособ. для студ. вузов, обуч. по спец. “Русский яз. и лит-ра” / Николай Максимович Шанский. – 3-е изд., испр. и дополн. – М. : Высшая шк., 1985. – 160 с.
29. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.